

По-отблизо биха могли да се разгледат интернационалните прояви на българските писатели на международни форуми, където категорично и без всякакви резерви защитават позициите на съветската литература и на СССР. Всеки един от пролетарските ни писатели би могъл също като Ромен Ролан да заяви: „Ако СССР е заплашен от който и да било, аз ще бъда на страната на Съветския съюз“ (РЛФ, бр. 14, 14 март 1931, с. 3). В 30-те години не всички писатели, дори и когато са хуманисти, не са имали ясна представа за историческата мисия на интернационалното отечество. Само един пример: когато Международното бюро за революционна литература в Москва се обръща към всички световноизвестни писатели със запитването: „Как бихте се държали в случай на война срещу СССР?“ — писатели като Ерих Ремарк, Герхард Хауптман, Кнут Хамсун и др. изобщо не отговарят на това високоумно „запитване“; майстори на словото като Теодор Драйзер, Ромен Ролан, Стефан Цвайг, Курт Тухолски, Джон Голсуърти, Бернард Шоу, Ъптон Синклер, Жан Ришар Блок, Лайъм О'Флахърти и др. изразяват приятелски чувства към Съветския съюз, а пролетарско-революционните писатели Йоханес Бехер, Карл Грюнберг, Курт Клебер, Лудвиг Рен, Ф. С. Вайскопф, Турек, Бела Илеш, Мартин Андерсен-Нексо, Емил Гинкел, Лорбеер, Адам Шарер, Иван Олбрахт, Хатфилд и други открито заявяват, че са готови „да защитават СССР“ (вж. Л. Ортов/Любомир Огнянов — Ризор). Приятелите и враговете на СССР. Една международна анкета на литературния фронт. Уводна (I, бр. 26, 10 септ. 1930, с. 1).

Трябва определено да се подчертае, че авторът смело и точно фиксира своите оценки и обобщения за левосектантските уклони и вулгарния социологизъм в литературата ни. Вярно са характеризирани схващанията на ултралевичарската фракция, която обсебва в свои ръце партийното ръководство, без да успее да разоръжи изцяло всички партийни кадри на литературния фронт. От правилни позиции и с антидогматичен патос са осмислени оценките му за ленинизирването на литературата ни, за дейността на такива автори като Димитров, Бакалов, Тодор Павлов и др., които допринасят за разгромяването на левосектантската фракция, за сформирването на Съюза на трудово-борческите писатели, за научната оценка на творчеството на художници като Иван Вазов, Пенчо Славейков, П. К. Яворов, Елин Пелин, Йордан Йовков и др.

На писателското дело се гледа като на изключително интензивен труд, пряко свързан с идеологическата борба на съвременността. Затова се атакуват безпоощадно несъстоятелните възгледи за литературата на такива автори като Роже Гароди, Ернст Фишер, Жан Пол Сартр или на американския „съветолог“ Герман Ермолаев и много други,

които издигат „плашилото на догматизма и култовщината, за да може всеки несъгласен с тях да бъде обявен не само за защитник на догматизма и доктринерството, но и за привърженик на култовските методи на работа с хората, за привърженик на извращенията на ленинските естетически принципи в областта както на политиката, така и на естетиката“ (с. 199). Авторът брани правото на творческа индивидуалност, воюва за „простор на мисълта и въображението, на формата и съдържанието“ (Ленин) и е против всякакъв схематизъм и шаблон в литературата и естетиката. Този особеност на книгата му определя и нейното теоретическо и познавателно значение, подчертава широтата и животворната сила на марксистко-ленинската естетика.

Трудът на Любомир Павлов чувствително губи без обичайните резюмета на чужди езици. Подобни резюмета би следвало задължително да съпътствуват всяко научно изложение.

Христо Йорданов

„SAINTE-BEUVE ET LE XVIIIème SIECLE OU COMMENT LES REVOLUTIONS ARRIVENT“ от ROGER FAYOLLE

Armand Colin, Paris, 1973. 458 с.

Повод за настоящия поглед върху най-крупния представител на френската литературно-критическа мисъл през XIX в. ни дава един забележителен труд на Роже Файол, преподавател в „Екол Нормал Сүпериър“ — „Сент-Бюв и XVIII в., или как идват революциите“.

В една предврателна бележка, като благодари на всички, които са го подпомогнали в усилието му да изготви своята докторска теза, изградена върху дълги и търпеливи проучвания главно в библиотеката „Ловенжул“, съхраняваща ръкописите на знаменития критик, Роже Файол казва: „Като слаб философ и посредствен диалектик дължа много в моите изследвания на приятелската помощ на Луи Алтюсер, на работите му върху идеологията, на разговорите ни върху трудните и спешни задачи на една марксистка критика.“

Трябва да се признае от всеки, който би се заловил да прочете, по-скоро да проучи обемния труд на Роже Файол (458 големи страници), че последният е положил огромно усилие в своя подход на литературен историк към внушителното дело на Сент-Бюв. Сам Файол признава в първите още редове на своя „предговор“: „Първоначалната идея за този етиюд произтичае от една прекалена амбиция. Тя бе възникнала от въпроса за произхода на литературните ни мнения. Безпокоях се, прекалено в очите на някои от

моите учители, заради причините, поради които произведенията, които ни се предлагат да изучаваме, бяха смятани като хубави. Исках да зная основанието за това хубаво, и отговорите, които ни се предлагат, ми се струваха най-често съвсем недостатъчни.“ В тези думи на Роже Файол можем да съзрем позицията му към делото на Сент-Бъов, коментирана и от буржоазния критик Робер Кантерс, в чиято рецензия („Фигуро литератур“ от 19 януари 1974) върху първия том от „Тетрадките на Сент-Бъов“ четем: „Сент-Бъов има много противници, има прочутия очерк на Пруст „Против Сент-Бъов“, има още други като неотдавнашната теза на Роже Файол. Като професор и като воюващ комунист той се е опитал да покаже, че Сент-Бъов е вярдиян (в текста е казано „chien de garde“) на реакционната буржоазна критика и че умишлено е изопачил перспективите на нашата литературна история.“ Робер Кантерс очевидно е против такова едно схващане.

„Тезата, която представям — пише Роже Файол, — би могла да изглежда като продължение на тезата на Гюстав Мишо „Критическият метод на Сент-Бъов преди Понеделниците.“ В същност нищо подобно. Мишо е предприел по-скоро един пълен етюд върху живота и литературната дейност на Сент-Бъов като поет, критик, романист, историк до 1849 г., отколкото едно истинско проучване на неговия критически метод. Отдаден на изучаване важната роля, играна от Сент-Бъов в изработването на определен образ на френската литература, аз се залявах главно да видя как критикът е можал да го предаде на своите почитатели, голям брой от които са основателите на преподаването на литературата и на литературната история. Аз не изучавам неговото влияние. То е изумително и дискусиите или резервите, които то е предизвиквало периодически, само потвърждават неговото значение. Аз изучавам — добавя Файол — начина на работа на Сент-Бъов. Опитвам се да разгледам под лупа изработването на неговите беседи.“

Изтъквайки характеристичните черти на техниката на Сент-Бъов като литературен критик, Роже Файол изтъква, че главната новост у него лежи в постоянната грижа да показва човека посредством делото, да смята последното не като визиращо определена красота и достигане я повече или по-малко според съблюдаване на известни реторични или поетически правила и принципи, но като изразяващо известна хуманност. С повече постоянство и повече талант, отколкото тия, които го бяха предшествували по този път, Сент-Бъов въвежда в критиката чувството за оригиналност на творчеството и на човека, който го е създал. Той е обладан от постоянната и главна грижа да характеризира индивида и търси да окачестви всяка творба, всеки автор по начин, който им подхожда и който подхожда само на тях. Тази аналитична и прецизна грижа за точно

и подчертано определение е съпроводена от внимателна преценка на обстоятелствата и на момента: Сент-Бъов иска да покаже как всяко произведение е свързано не само с едно лице, но с една епоха и с една история. Нему се струва невъзможно да го изучава абстрактно, единствено според литературните му белези. Изхождайки от произведенията, за да характеризира индивидите и ги постави в тяхното време — такава е — и отдавна изразена — съществената оригиналност на Сент-Бъов като критик.

Тази техника на литературната критика има друг един основен аспект, привидно несъвместим с първия. Сент-Бъов остава чувствителен към нуждата от ред и от класификация, присъща на традиционната критика. Той също мечтае за една система ако не на изкуствата, поне на литературата, където масата от произведения да се групира и подрежда според прости и ясни закони. Той мисли за една класификация на самите писатели според природата на таланта, изведен в произведенията им, според техния „дух“. Сент-Бъов възнамерява да разпростре върху хората, върху моралния свят описанието, което един Линей или един Кювие са дали за животинския и растителен свят. Да изготви един инвентар на „духовните семейства“, какъвто натуралистите са направили за животинските видове — такава е крайната цел на неговото критическо проучване. Според Файол противоречие има в самата същина на критическата идеология на Сент-Бъов, в теоретичната представа, която той има за собствената си работа. Но делото на Сент-Бъов, „натуралист на духовете“, е изложено на други противоречия. В своите „Понеделници“ той не се явява „учен“, а „съдия“ и тези две задачи са безусловно противоречиви. Той не изпълнява една напълно интелектуална функция, разрешавайки научно въпроса за истинското и за фалшивото, а изпълнява социална магистратура и оценява доброто и злото според ползата, която разглежданите произведения са принесли на обществото, което той представлява.

Четенето на ръкописа на „Тетрадките“, признава Файол, ме убеди, че критикът е формулирал много време теорията на своя естествен метод. Той е поискал да го дефинира съвсем не под влиянието на Тен, нито за да съпъричи с него. Примерът на Тен го е само насърчил, за да направи публично това (в 1862), което беше се осмелил да повери (много по-рано) в страниците на своя „дневник“. Не го затрудняваха противоречията на теоретичната му мисъл, а тежестта на обстоятелствата. Сент-Бъов беше убеден, че има да изпълнява по-спешна задача, отколкото да излага на читателите своята концепция за критиката. Във втората глава „Как критикът Сент-Бъов схваща своята социална роля“ Роже Файол показва как, начинай от 1849 г., Сент-Бъов се чувства действително призван и насърчен да изпълни своята роля

на литературен критик в тясно сътрудничество с политическата власт, загрижен да се установи и запази социалният ред. Тази втора глава и първата „Как Сент-Бъов определя своя метод преди „Понеделниците“ ни дават в ярки черти, при всестранно и сериозно проучване на документалния материал, заедно с творческата физиономия на критика, мястото и значението на последния в литературната критика и история на Франция.

Изучаването на „Понеделниците“, публикувани в „Конститусионел“ октомври 1849 до 1852 (събрани в първите седем тома на „Понеделнишки беседи“) — пише Роже Файол, — ми позволи да преценя последните от противоречието между „научния“ стремеж и волята за „оценка“ Авторът се спира най-напред на многобройните беседи, които Сент-Бъов е посветил на XVIII в. Това е епохата, която го е привличала най-много, защото му представя случая да покаже как революциите идват по вина на неразумни философи и писатели. Възможно е да си представим какъв образ на литературата от XVIII в. критиката на Сент-Бъов е завещала на нашето литературно обучение.

Файол изтъква недвусмислено: „Защо да крия това, на което дължат не само настоящите страници, но и въпроса, който ги е породил — моята теоретична и практическа дейност на воюващ комунист? Тази дейност, братски водена заедно с моите другари, ме насърчи в замисъла да изясня социалната функция на литературата. Ще ме укорят, задето се изразявам като партизанин. Приемам това лошо реноме. Говоря поне с открито лице.“ И по-нататък напомня, че към края на своя живот Сент-Бъов прави в едно писмо до Гюстав д'Юг такова признание: „Аз съм по-малко литератор, отколкото поради вежливост го казвам, и вие не подозирате това, аз преценявам политически...“ В голям брой страници на своите интимни записки Сент-Бъов уверява наистина, че не се интересува от политика, но тази натраплива нужда да се оправдава не е ли сама по себе си издайническа? Критикът се оплаква също, че е атакуван постоянно от политически противници, които мразят както истината, така и литературата. „Моята теза — заявява Роже Файол — се състои именно в това, да изоблича тези различия като лъжливи, да напомня, че в литературата няма чиста истина, и да покажа, че в своите „Понеделници“ Сент-Бъов не предлага едно „естествено“ описание на литературата, но дава за нея един деформиран идеологически образ.“

Правилно ли е — се пита авторът на книгата — да искаме да проучим критическия метод на Сент-Бъов, когато той е бил винаги враг на всяка система, на всяко правило? Утвърждавал е често, че за критика е необходимо да бъде освободен от всякакво пристрастие, от всякаква априорна теория: негово главно качество трябва да бъде гъвка-

востта, подвижността. Първата „дефиниция“ която Сент-Бъов е предложил за критическия ум, е изразена чрез един обикнат от него образ — тоя за реката, способна да обхваща в своите подвижни и криволинейни води всички съществени предмети на пейзажа, да ги отпразни, да ги „разбере“. Това е мисъл, прибавена в 1830 г. към второто издание на „Живот, поезия и мисли на Жозеф Делорм“: „Критическият ум е по своята природа достъпен, гъвкав, подвижен и схватлив. Една голяма и бистра река, която лъкатуши и извива около произведения и паметници на поезията, както около скали, крепости, засадени с лозя, хълмове и кичести долини, които ограждат бреговете ѝ.“ Критическите страници на Сент-Бъов са изпълнени с интересни сравнения около дефиницията на критиката, които сочат склонност на критика към образно мислене. В статията „Шарл Манийен“ Сент-Бъов пише: „Критикът не е никога у дома си, той ходи, пътува, взема тона и вида на различни среди: един вечен гостенин.“ В статията „За критическия гений и за Бейл“ се казва: „Критиката е като вечно пътуване с всякакви лица и във всякакви страни поради любовителство.“

Много рано в своята кариера на критик Сент-Бъов е обзет от истинска натраплива страст към истината. За каква истина се касае? Важно е да се забележи, че тук не става въпрос за естетика. Същественото не е да се различа това, което е истински красиво, и това, което е истински грозно, но да се каже истината за човека, за автора такъв, какъвто неговото творчество го разкрива или маскира. Забележително е според Файол, че в момента, когато критикът се залавя да дефинира не вече своя метод, а своята цел, Сент-Бъов идва бързо до употребата на термини, които, особено в речника по негово време, имат научна стойност и които го отъждествяват било с хирург, било с историк философ.“

В своите разсъждения върху критиката Сент-Бъов стига до заключение, че при сегашното състояние на нашите познания критиката не може да бъде наука. Това е една от централните теми на размишленията му върху критиката и неговата мисъл в този пункт малко по малко се изяснява и прецизира в течение на двадесетина години, които отделят първите „Портрети“ от „Понеделниците“. Литературната критика — в представите на Сент-Бъов — не е наука, но тя може да допринесе за формирането на една нова наука — за душевността. Действително многобройните опити, на които се отдава критикът, пътувайки между толкова различни предмети, му позволяват да натрупа много наблюдения и факти, от които по-късно ще може да се изведат закони и да се установи една строга класификация на различните форми на душевност. Литературната критика според него няма собствена научна стойност. Взе-та сама по себе, тя е по-скоро изкуство, вкус, наслада на култивиран любител, който обича

да открива и разбира безкрайно различни произведения, където вижда толкова разнообразни лица на човека.

Появата през 1836 г. на евтината преса, чийто главен източник са рекламните съобщения, разможаването на „фейлетона“, който привлича една по-широка публика, отколкото политическата клиентела на традиционните всекидневници, променят дълбоко условията за разпространението на литературното творчество. От тази година насам Сент-Бъов не престава да осъжда това, което той смята като жалък упадък. Авторът на „Портрети“ скоро жигосва тези нравы, като прибъгва, за да ги покаже, до израза „индустриална литература“. Критикът става безполезен при писатели, които са едновременно „пророци“ и „индустриалци“. Сент-Бъов показва това и развива своите оплаквания в своя „Литературен преглед“ от 1. XI. 1838, чиято по-голяма част е посветена на Балзак, който е за него символ на новата литература: „Когато критикуват днес един автор, един поет, един романист, казва Сент-Бъов, изглежда като да му отнемат хляба, като да му пречат да живее от своята честна индустрия, и човек е готов тогава да се разнежи, да шадя писателя, който пише, за да живее, а не за слава... Не искам да кажа, че харесваният и търсен от публиката писател трябва да се откаже от законни облаги, за да предостави на книжаря-издател да се обогатява за негова сметка... Не помалко досадно е и напълно противно на самия дух на литературата, когато почват от такава степен да забогатяват от нея. Това създава една нездрава атмосфера за таланта... Такава индустриализация на литературата е опасна за бъдещето.

В края на август 1849 Сент-Бъов се завръща в Париж и заема мястото си в големия литературен печат. Той има чувството, че излиза постепенно, и Франция заедно с него, от едно ужасно изпитание: „Февруарската случка, тази огромна катастрофа, в която всички сме участници и от която всички сме корабкрушеници.“ Големият критик се пази да се занимава с политика, верен на ролята си и на своя вкус да се задоволява с литературата. Журналистът от „Конститусионел“ предоставя политиката на тези, които я познават или които са надарени да боравят с тази трудна наука.

В първите още хроники на „Конститусионел“ Сент-Бъов изобличава главните недостатъци, от които възнамерява да очисти литературата на своето време. Най-сериозният недостатък според него е декларативността: „Модерният порок, който е причинил най-голямо зло може би през последните години, е фразьорството, декларативността, големите думи, с които си служеха едни и които други възприемаха сериозно.“ „Всеки век, заявява Сент-Бъов, има своите идоли; във века на Людовик XIV това беше кралятска власт; в нашия век — народността.“

Любопитно е да се отбележи, че единствено в списанието на своя приятел Жюст Оливие „Ла Ревю Сюис“ Сент-Бъов можеше да даде гласност на своите оплаквания против индустриалната литература, против романите-фейлетони, против нищожеството на момента. Критикът протестираше особено срещу баснословните хонорари, които някои вестници плащаха на Ламартин, на Тьер, на Балзак.

В книгата си „Политиката на Сент-Бъов“ Максим Лъоруа рязко отделя политическата мисъл на Сент-Бъов от критическата му дейност. Именно като критик, чиято функция определя и социалната му роля, авторът на „Понеделниците“ се присъединява съвсем драговолно към реставраторското дело на Партията на реда. В това отношение той се чувствава сега по-свободен: може всичко да каже и всекиго открито да пренебрегва, без да прибъгва до анонимността в чуждо списание. Като утвърждава значението на духовните и моралните ценности, в същото време Сент-Бъов признава значителната роля, която литературата може да играе в обществото. Една литература здрава, ръководена от правдива критика, ще допринесе за превъзпитанието на нацията. Като създава отговорностите си, Сент-Бъов си дава сметка за многобройните трудности на своята задача. Любопитно е да се отбележи, че в статията си за Монтен, писана след преживените сътресения и обществени външения, Сент-Бъов казва: „За да се изтъргнем от настоящата развълнуваност, за да си възвърнем малко трезвост и мярка, нека препрочитаме всяка вечер една страница от Монтен.“

В статиите, които публикува в „Конститусионел“ от 1 октомври 1849 до 29 ноември 1852, казва Роже Файол, Сент-Бъов е третираше сто четиридесет и осем различни сюжета: шестдесет и девет се отнасят до писатели или до персонажи на XVIII в. (прибавяме към тази група тези, които принадлежат към последното поколение на века: това на Наполеон и Шатобриан); тридесет и седем са посветени на негови съвременници и на актуални теми. Тридесет пъти критикът се занимава със XVII в., пет статии засягат XVI в., две се отнасят до средновековното, една — до латинската античност. Най-сетне една статия от общ характер третира въпроса „Какво е класик?“

Осемнадесетият век — продължава Файол — заема прочее привилегировано място в интересите на Сент-Бъов през този период. Касае се, разбира се, до особено плодотворни години в кариерата на критика, но диспропорцията е съвсем ясна в полза на века на Просвещението. Нека сравним този избор с избора на сюжетите, третирали от Сент-Бъов между 1841 и 1848: от шестдесет и четири различни сюжета само четиринадесет се отнасят до XVIII в. За периода 1854—1857 от петдесет и три различни сюжета тринадесет засягат XVIII в. Това предпочитание тогава

към XVIII в. не е свойствено на журналиста от „Конститусионел“. През трудните години на Втората република всички големи вестници, всички списания, чийто характер е изобщо умерено републикански, се стараят да изучават философите на предшествувания век, за да се борят чрез тях срещу идеите на „социалисти и привърженици на равенството“.

Какви причини — пита се Роже Файол — изтъква Сент-Бъов, за да обясни предпочитанието, което има към периода 1715—1815? На първо място — казва авторът, — той иска да покаже как метафизическите дръзновения на много смелите мислители са довели до експесите на революцията. Критикът се пази обаче да се покаже много строг цензор. В статия върху Мадам дю Шатле той пише: „Колкото доморалана на XVIII в., много са случаите, когато аз го осъждам.“ Сент-Бъов вижда в Шамфор (1740—1794) прекрасен пример на талант, развратен от революцията, и казва за него: „Нека се пазим, съдейки Шамфор, от тази острота, която той проявяваше, като съдеше другите, и която осъждахме у него.“

Три дяла — „Портрети на жени в XVIII в.“, „Портрети на революционери от 1789 г.“, „Романисти, поети и философи на XVIII в.“ — дават широкото измерение на извършеното от Роже Файол литературно изследване, което ни въвежда чрез съответен коментар в един забележителен свят на личности, идеи и творби с особен блясък и ярко озарение на френския осемнадесети век. „Спиряхме се на серията от „портрети на жени в XVIII в.“ — казва авторът в своето заключение, — защото тази серия съставлява една относително хомогенна група и позволява да характеризираме маниера на Сент-Бъов в момента, когато започва да пише своите „Понеделнишки беседи“. Като говори за персонажи на XVIII в., Сент-Бъов държи сметка преди всичко за начина, по който те приемат или отричат традицията и по който се приспособяват към социалния ред. Волтер му изглежда като вдъхновителна група мисленци, които характеризира антирелигиозната и антисоциалната пропаганда, Русо — като инициатор на друга група, която се отдава на декламация против обществото. Прокурор на Републиката на литературата и в своята област, защитник и реставратор на социалния ред, Сент-Бъов няма нужда от доказателства за много снизхождение. Той

се смята искрено за истински привърженик на „физиологичния“ и експериментален метод, вземайки „истинското“ за девиз. Сент-Бъов се задоволява с по-прости и по-бързи съпоставяния между двама писатели. Така Монтескьо е последователно сравняван или противопоставян на Монтен, Фонтанел, Бюфон, Гьоте, Босюе, Салюст, Тацит, Макнавели, Шатобриан. „Един писател според мене, заявява критикът, е добре обяснен само когато е сравнен или противопоставен с други.“

За да илюстрираме конкретно широкия план, по който Роже Файол е изградил богатото документирания си труд върху Сент-Бъов, ще приведем заглавията на „главите“ в съответните три „дяла“. В дял първи: 1) Мадам дю Дефан, или Жертвата на философската клевета; 2) Мадам дю ла Тур-Франквил и Русо, или Безумието на горделивостта; 3) Мадемоазел дю Леспинас, или Заслепението на една трагическа страст; 4) Мадам д'Епине и Русо, или Слепотата на критиката; 5) Мадам дю Графиня и Волтер, или Философът по чехли; 6) Мадам дю Шатле и Волтер, или Любовните преめждия на една учена жена; 7) Мадам Жофрен, или Добрият навик в общественния живот. В дял втори: 1) Барнав, или Разкаляният се революционер; 2) Камий Демулен, или Импровизираната цафара на революцията; 3) Мирабо, или Политическият реализъм; 4) Сейес, или Един заблуден ум; 5) Сен-Жюст, или Ученикът станал тигър. В дял трети: 1) Представяне на „Изповеди“ от Русо, или Ползата от една стилистична революция; 2) Мъдрост на Жил Бла; 3) Примерното усамотение на Вовнарж; 4) Невинността на Флориан; 5) Актуалност на Андре Шение, политически журналист; 6) Предрешеният Дидро, или Маската на критика; 7) Странността на Фонтанел; 8) Величието на Бюфон; 9) Монтескьо, или Неблагоразумието на оптимистичния законодател.

Трудът на Роже Файол е обогатен накрая с приложения на материали, почерпени из архива на Сент-Бъов, с библиографски указател, с описание на ръкописи, съхранявани в армоар под буква Д в библиотеката Ловенжул (Шантий), както и с подробен хронологически списък на статии и фрагменти от съчинения или от статии, които Сент-Бъов е посветил на XVIII в.

Николай Дончев